

Analysis of the Communication Approach of Imam Riḍā (as) with the Leaders of the Wāqifiyah Sect (Based on Pedam's Narrative Discourse Analysis Method)

Hossein Khakpour¹, Malihe Akbari², Ebrahim Noori³

1. Corresponding Author, Associate Professor of Quranic Sciences and Hadith, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran, Email: dr.khakpour@theo.usb.ac.ir
2. Master of Quranic Sciences and Hadith, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran. Email: salma.akbari800@gmail.com
3. Associate Professor, Department of Islamic Studies, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran Email: enoori@theo.usb.ac.ir

Article Info Abstract

Article Type:
Research Article

Article History:

Received:
05/11/2022

In Revised Form:
19/02/2023

Accepted:
20/02/2023

Published Onlin:
20/02/2023

During his Imamate, Imam Riḍā (as) was faced with various theological, religious sects. Various sects and trends had emerged among the Shiites. Among the most influential of them - among the Shiites - is the deviant sect Wāqifiyah. The Wāqifiyah sect can be considered the first group within the Shia that made a large number of common people lean towards them with their deviance. A group of knowledgeable people who were actually the lawyers and deputies of Imam Mūsā Kāzīm (as), the honorable father of the eighth Imam. Due to various motivations, they created the sedition of endowment on the Imamate of Imam Mūsā Kāzīm (as). The social status of this sect and other factors caused a large number of nobles and commoners to lean towards Wāqifiyah. The present research, in a descriptive-analytical way, based on Pedam's method of narrative discourse analysis and its completion, has dealt with the approach of Imam Riḍā's (as) communication in dealing with this deviant group. The analysis of structural space and semantic space of Imam Riḍā's (as) speech with the leaders of the Wāqifiyah clearly indicates the decisive position of the eighth Imam in facing this deviant trend. The findings show that imams mostly take an offensive-repulsive approach when dealing with Wāqifi leaders. This approach has the highest frequency with 58%. On the other hand, defensive and absorbing approaches have the lowest frequency with 9 and 10 percent. The Imam's communication approach in dealing with the followers of Wāqifiyah - who had joined this sect with bad intentions - is in most cases an attractive-repulsive, aggressive and repulsive approach. However, this honorable Imam, in dealing with the misguided public or those who are suffering from sedition and doubters regarding the martyrdom of Imam Kāzīm (as), have dealt with an absorbing and absorbing-repulsive approach.

Keywords: Imam Riḍā (as), Wāqifiyah, Communications, Pedam

Cite this The Author (s): Khakpour, H., Akbari, M., Noori, E., (2024): Analysis of the Communication Approach of Imam Riḍā (as) with the Leaders of the Wāqifiyah Sect (Based on Pedam's Narrative Discourse Analysis Method); Farhang Razavi Scientific Research Quarterly, Year 11, Number 4, Winter 2024, Serial Number 44- (117-144)-
[DOI:10.22034/farzv.2023.368523.1820](https://doi.org/10.22034/farzv.2023.368523.1820).

1. Introduction

During the period of Imam Reza (pbuh), a group of nobles, who were actually his father's lawyers, with different goals, conspired to deny the Imamate of Imam Reza (pbuh) and started the sedition of "waqf" for the Imamate of Imam Kazem (pbuh). The Waqfi sect can be called "traitorous friend" or "opportunistic hypocrite". "Fetneh Waqf" is the title given to their actions in deviating from the path of Imamate of Imam Reza (pbuh) and stopping the Imamate of Imam Kazem (pbuh). This sect is the most effective deviant sect on Shia society. The reason for that is the waqf leaders, because they were considered among the trusted companions of Imam Kazem (pbuh) and Shia jurists. The privilege of the waqf leaders in the field of science, such as "Abdullah bin Jablah bin Hayan", about whom Najashi says that he was a waqf but trusted person, and their social status due to having the position of Imam Kazem's (pbuh) attorney, caused a large number of people to gather. and properties tend to them. On the other hand, due to their knowledge of jurisprudence, interpretation, theological traditions, etc., they had more influence on people's beliefs.

The economic motives of the lawyers of Imam Kazem (pbuh) such as "Ali bin Abi Hamzah Bataeni", "Ziyad bin Marwan Qandi" and "Othman bin Isa Ravasi" and their followers caused them to deny the martyrdom of Imam Kazem (pbuh) and when Imam Reza (pbuh) demanded the property they had with a letter, they used the fact that Imam Kazem (pbuh) was alive as an excuse for not handing over the property, and even worldly ambition caused them to deny the existence of the property. In addition, the social and political suffocation conditions during Harun's era caused Imam Kazem (pbuh) to distance himself from the Shia community. And on the other hand, going to prison of this imam and doubting the imamate of Imam Reza (pbuh) fueled the spread of doubts and created an atmosphere of suffocation. These factors forced Imam Kazem (pbuh) to be secretiveness in the transmission of his Imamate. The existence of the story of Imam's purchase from the market in the news of Harun's spies and caution in meeting friends made Imam communicate with the people through his lawyers.

People's sensitivity to know the next Imam, the large number of Mahdism hadiths and their importance in the eyes of the Ahl al-Bayt, the promotion of hadiths related to the knowledge of the characteristics of Imam Mahdi (pbuh) and falsifying them on Imam Kazem (pbuh), the wrong perception of the activities of Imam Kazem (pbuh). the spread of doubts about the hadiths of Imamology and the introduction of some radical beliefs about Waqfiyya became one of the reasons for the tendency to join the Waqfiyya sect and people's doubts about the Imamate of Imam Reza (pbuh). Based on this, the biggest deviation of this sect can be seen in the field of Imamate.

"Waqifs" wrote many books on the subject of the absence of Imam Mahdi (pbuh). People like: "Ali bin Hassan Tatari" and "Hasan bin Muhammad bin Samaah" are among them. For this reason, the deviation of this sect was accompanied by a high growth of doubts. Doubts, like a

devastating slap, plunged the whole society, even the minds of Imam Reza's (pbuh) relatives into chaos and doubt. The damage that this sect caused to the Imamate of Imam Reza (pbuh) is very extensive compared to other sects. For this reason; In examining the interaction of Imam Reza (pbuh) with this sect, according to the creation of the discourse between its elements - Imam Reza (pbuh) and Waqfiyyah - the most conversations can be seen on the subject of "Imamate and Mahdism".

The analysis and examination of the received documents show that Imam's audience is divided into two categories; Heads of Waqf / followers and common people have been made. Perhaps it can be said that the reason for revealing the Imamate, on the part of Imam Reza (pbuh), and the lack of piety in this regard, is indicative of the great danger and deep deviations of this sect. Debates, correspondence, revelations, rejection, cursing, cursing, etc. are examples of Imam Reza's actions against the extensive activities of Waqfi.

Method:

The working method in the current research is modeled after the PDAM method and the method suggested by the authors in the "communication space" section. Based on this, the working method in this research is integrated. By reflecting on Shia men's books such as: "Kashi", "Najashi", "Ibn Ghazaeri", "Heili" and "Khoei" and carefully in hadith and historical books, we get to the main characters of Waqfiyya. In the present research, "hadith" is considered as discourse. After collecting the data, the "action of the characters" of Waqfi will be clarified. After that, the approach of Imam Reza's behavior in facing them has been discussed. The measurement of the frequency of approaches has been obtained according to the hadiths collected from the aforementioned books. The number of discourses on the basis of which the percentage and judgment of the Imam's communication approach towards waqifia were discussed in this research is about 200 cases.

Results:

The analysis of the structural and semantic space of Imam Reza's (pbuh) speech with the leaders of the Waqfiya clearly indicates his decisive position in facing this deviant trend. The introduction of their real face and the expression of their end and fate dealt a strong blow to the reputation and good record of some waqf leaders. In addition, the strong and decisive words of Imam Reza (pbuh) were able to open a very good path for the people and protect them from going astray and falling into the trap of the Waqifians.

The dominant approach of Imam Reza (pbuh) in the dialogue with the leaders of the Waqfiyah is the aggressive-repulsive approach. The main implications in these discourses are the Imamate issue and the need to believe in the truthfulness of all Ahl al-Bayt. This discourse with structural space; Exposing, rejecting and cursing has been done. The high frequency of aggressive -repulsive approach with 58% shows the deviation that this sect has created in Shia.

In dealing with the followers of Waqf - which mostly included those who had joined this sect with wrong motives - the situation is different. Imam Reza (pbuh) generally faced these types of people with an attractive-repulsive approach or an aggressive and repulsive approach. However, Imam Reza (pbuh) in dealing with the misguided public or those who were affected by sedition and doubters regarding the death of Imam Kazem (pbuh), dealt with the absorption and absorption-defensive approach. A high number of absorption approaches - 60 cases - in the table of the number of approaches. This approach shows the guiding role of Imam Reza (pbuh) for them, and on the other hand, their ignorance and irresponsibility during the sedition.

In the results section of this research, we have found different ways of clarifying and exposing the oppression of Imam Reza (pbuh) and solutions that can be implemented in such situations. The central, sensitive and fundamental points of Imam Reza's (pbuh) discourse with the Waqfia community and the Seekers of the right way can be considered as the following; Expressing one's right, giving an opportunity to admit one's right, raising insight, expressing one's authority and dignity, and other cases. Hence, Imam Reza's (pbuh) dignities and serious positions in facing the Waqifs led many of them to the main path.

تحلیل رویکرد ارتباطات امام رضا (ع) با سران فرقه واقفیه (با الگوگیری از

روش تحلیل گفتمان روایی پدام)

حسین خاکپور^۱، ملیحه اکبری^۲، ابراهیم نوری^۳

dr.khakpour@theo.usb.ac.ir

salma.akbari800@gmail.com

enoori@theo.usb.ac.ir

۱.نویسنده مسؤل، دانشیار علوم قرآن و حدیث دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. رایانامه:

۲.کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. رایانامه:

۳.دانشیار گروه معارف اسلامی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. رایانامه:

اطلاعات مقاله چکیده

امام رضا (ع) در دوران امامت خود با فرقه‌ها و نحله‌های مختلف کلامی، مذهبی و... مواجه بود. در میان شیعه هم فرقه‌ها و جریان‌های گوناگونی ظهور و بروز یافته بودند. از جمله اثرگذارترین آن‌ها در میان شیعه فرقه انحرافی «واقفیه» است. این فرقه را می‌توان اولین گروه درون شیعه دانست که با انحراف خود جمع زیادی از عوام را به سمت خود متمایل کرد. گروهی از خواص که در واقع وکیل و نمایان امام موسی کاظم (ع) پدر بزرگوار امام هشتم بودند، به انگیزه‌های مختلف، فتنه «وقف» بر امامت امام موسی کاظم (ع) را به وجود آوردند. جایگاه اجتماعی این فرقه و عواملی دیگر باعث شد جمع زیادی از خواص و عوام به سوی «واقفیه» متمایل شوند. پژوهش حاضر به شیوه توصیفی تحلیلی با الگوگیری از روش تحلیل گفتمان روایی پدام و تکمیل آن، به رویکردشناسی ارتباطات امام رضا (ع) در مواجهه با این گروه انحرافی پرداخته است. تحلیل «فضای ساختاری و فضای معنایی» گفتمان امام رضا (ع) با سران واقفیه به روشنی حکایت از موضع قاطع امام هشتم در مواجهه با این جریان انحرافی دارد. یافته‌ها نشان می‌دهد امام در برخورد با سران وقف، بیشتر رویکرد تهاجمی دفاعی را در پیش می‌گیرند. این رویکرد با ۵۸ درصد، بیشترین بسامد را به خود اختصاص می‌دهد. در مقابل، رویکرد تدافعی و جذبی با ۹ و ۱۰ درصد کمترین بسامد را دارد. رویکرد ارتباطی امام در مواجهه با پیروان واقفیه که با اهدافی سوء به این فرقه پیوسته بودند در غالب موارد رویکرد جذبی دفاعی، تهاجمی و دفاعی است. اما این امام همام در برخورد با عامه گمراه یا دچار فتنه‌شدگان و شک‌کنندگان در امر شهادت امام کاظم(ع)، با رویکرد جذبی و جذبی تدافعی، برخورد کرده‌اند.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۰۸/۱۴

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۱/۱۱/۱۶

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۱۱/۲۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۲/۱۲/۰۱

واژه‌های کلیدی:

امام رضا(ع)، واقفیه، ارتباطات، پدام.

استاد: خاکپور، حسین، اکبری، ملیحه، نوری، ابراهیم؛ (۱۴۰۲). تحلیل رویکرد ارتباطات امام رضا (ع) با سران فرقه واقفیه (با الگوگیری از روش تحلیل گفتمان روایی پدام): فصلنامه علمی پژوهشی فرهنگ رضوی، سال ۱۱، شماره ۱، زمستان، شماره پیاپی ۴۴ - (۱۴۳-۱۱۷).

DOI:10.22034/farzv.2023.368523.1820

ناشر: بنیاد بین المللی فرهنگی هنری امام رضا(علیه السلام)

۱. مقدمه

در عصر امام رضا (ع) گروهی از خواص که در واقع وکیل و نایبان پدر بزرگوار ایشان بودند، با اهداف مختلف، دست به توطئه انکار امامت امام رضا (ع) زدند و فتنه «وقف» را برای امامت امام کاظم (ع) به راه انداختند (مدرسی، ۱۳۸۶: ۱۲۴). فرقه واقفیه را می‌توان «دوست خائن» یا «منافق فرصت‌طلب» نامید. «فتنه وقف» عنوانی است که بر فعل آنان در انحراف از مسیر امامت امام رضا (ع) و وقف بر امامت امام کاظم (ع) گذاشته شده است. این فرقه اثرگذارترین فرقه انحرافی بر جامعه شیعه است. دلیل آن هم سران وقف است؛ زیرا آن‌ها از یاران مورد اعتماد امام کاظم (ع) و از فقیهان شیعه محسوب می‌شدند (نوبختی، ۱۳۵۵: ۷۹؛ اشعری، ۱۳۶۱: ۸۷). امتیاز سران وقف در حوزه علمی، مثل عبدالله بن جبلة بن حیان که نجاشی درباره او می‌گوید: «کان عبد الله واقفا وکان فقیها ثقه مشهورا» (نجاشی، ۱۴۱۶: ۲۱۶) و جایگاه اجتماعی آن‌ها به خاطر داشتن منصب وکالت امام کاظم (ع) باعث شد تا جمع زیادی از عوام و خواص به سوی آن‌ها متمایل شوند. آن‌ها از سوی دیگر، به دلیل عالم بودن به روایات فقهی، تفسیری، کلامی و ... بر اعتقادات مردم، تأثیرات ظریف‌تری می‌گذاشتند (صفری فروشانی، ۱۳۸۸: ۱۰). انگیزه‌های اقتصادی و کلای امام کاظم (ع) چون علی بن ابی حمزه بطائنی، زیاد بن مروان قندی (ابن بابویه، ۱۳۸۶: ۲۳۶) و عثمان بن عیسی رواسی و پیروان آن‌ها (طوسی، ۱۴۰۴: ۶۶-۶۷) باعث شد شهادت امام کاظم (ع) را تکذیب کنند و هنگامی که امام رضا (ع) با نامه‌ای اموال موجود در نزد آن‌ها را طلب کردند، زنده بودن امام کاظم (ع) را بهانه عدم تحویل اموال کردند (ابن بابویه، ۱۴۰۴: ۱۰۴) و حتی دنیاطلبی موجب انکار وجود اموال در نزد آنان شد (طوسی، ۱۴۰۴: ۶۵). علاوه بر این، شرایط خفقان اجتماعی و سیاسی در دوران هارون، موجب دوری امام کاظم (ع) از جامعه شیعه شد. از طرف دیگر، به زندان رفتن این امام همام و تشکیک در امامت امام رضا (ع) بر گسترش شبهات و ایجاد فضای خفقان، دامن زد (بختیاری، ۱۳۹۲: ۷۲). این عوامل امام کاظم (ع) را مجبور به تقیه در ابلاغ امامت خویش کرد. وجود روایت خرید امام از بازار در اخبار جاسوسان هارون (ابن بابویه، ۱۴۰۴: ۱: ۲۲۲) و احتیاط در دیدار دوستان (طوسی، ۱۴۱۷: ۴۸۵؛ ابن بابویه، ۱۴۰۴: ۲۲۹) باعث شد امام از طریق وکلای خود با مردم ارتباط برقرار کنند.

حساسیت مردم برای شناخت امام بعدی، وفور احادیث مهدویت و اهمیت آن‌ها در نگاه اهل بیت (ع)، ترویج احادیث مربوط به شناخت ویژگی‌های امام مهدی (عج) و جعل آن بر امام کاظم (ع) برداشت نادرست از فعالیت‌های امام کاظم (ع) (بختیاری، ۱۳۹۲: ۱۵۸-۱۵۹)، گسترش شبهات پیرامون احادیث امام‌شناسی و ورود برخی اعتقادات غلات بر واقفیه (طوسی، ۱۴۰۴: ۷۷۸؛ اشعری قمی، ۱۳۶۱: ۹۱)، از دلایل تشدید گرویدن به فرقه واقفیه یا تشکیک مردم به امامت امام رضا (ع) شد. بر این اساس، بزرگ‌ترین انحراف این فرقه، در حوزه «امامت» به چشم می‌خورد.

«واقفیان» کتاب‌های بسیاری در موضوع غیبت امام زمان (عج) نوشتند. افرادی چون علی بن حسن طاطاری (نجاشی، ۱۴۱۶ق: ۲۵۵)، حسن بن محمد بن سماعه (همان: ۴۰) از آن جمله‌اند. به همین دلیل انحراف این فرقه با رشد بالای شبهات همراه شد. شبهات چون سیلی ویرانگر تمام جامعه حتی اذهان نزدیکان امام رضا (ع) را در آشفتگی و تردید فرو برد. آسیبی که این فرقه به امامت امام رضا (ع) وارد کرد، در مقابل سایر فرقه‌ها، بسیار گسترده است. به همین دلیل در بررسی شیوه تعامل امام رضا (ع) با این فرقه، با توجه به خلق گفتمان صورت گرفته بین عناصر آن امام رضا (ع) و واقفیه بیشترین گفت‌وگوها در موضوع «امامت و مهدویت» قابل مشاهده است.

تحلیل و بررسی اسناد رسیده، نشان می‌دهد مخاطب‌شناسی امام در دو دسته سران وقف/ پیروان و عامه مردم، صورت گرفته است. شاید بتوان گفت علت آشکار کردن امامت، از طرف امام رضا (ع) و عدم تقیه در این باره، گویای خطر بزرگ و انحرافات عمیق این فرقه است. مناظرات، مکاتبات، افشاگری، طرد، لعن، نفرین و ... از نمونه اقدامات امام (ع) در مقابل فعالیت‌های گسترده واقفیه است.

۱-۱. پیشینه پژوهش

طبق بررسی‌های صورت گرفته تاکنون نوشته مستقلی درباره این موضوع به شیوه مقاله پیش رو نوشته نشده است، اما مطالبی به چشم می‌خورد که به نحو کلی می‌تواند در پیشبرد موضوع موثر باشد. اکبری (۱۳۹۶) در پایان‌نامه «رویکردشناسی امام رضا (ع) در مواجهه با فرق انحرافی» با رویکرد میان‌رشته‌ای به تحلیل ارتباطات امام رضا (ع) در مواجهه با برخی فرقه‌های انحرافی شیعه زیدیه، واقفیه و فطحیه می‌پردازد که تمرکز آن بر فرقه «زیدیه» است.^(۱) خاکپور و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله «تحلیل رویکرد ارتباطات امام رضا (ع) با فرقه زیدیه (با بهره‌گیری از روش تحلیل گفتمان روایی پدام)» به تحلیل رویکرد ارتباطی امام رضا (ع) با سران فرقه زیدیه می‌پردازد. این پژوهش، مستخرج از پایان‌نامه اکبری است که به طرح الگوی جدید در تحلیل گفتمان می‌انجامد. خاکپور و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله «تحلیل رویکرد ارتباطات امام صادق (ع) با سران فرقه زیدیه با بهره‌گیری از روش تحلیل گفتمان روایی پدام» با تکمیل الگوی قبلی به تحلیل ارتباطات امام صادق (ع) با فرقه زیدیه می‌پردازد. خاکپور و همکاران (۱۴۰۰ الف) در مقاله «تحلیل رویکرد اجتماعی امام رضا (ع) در مواجهه با سران زیدیه (با الگوگیری از روش تحلیل گفتمان روایی پدام)» به تحلیل رویکرد اجتماعی امام رضا (ع) با سران فرقه زیدیه می‌پردازد. خاکپور و همکاران (۱۴۰۰ ب) در مقاله «تحلیل رویکرد ارتباطات امام باقر (ع) با سران فرقه زیدیه (با بهره‌گیری از روش تحلیل گفتمان روایی پدام)» به تحلیل ارتباطات امام باقر (ع) با فرقه زیدیه می‌پردازد. بشیر (۱۳۹۲ الف) در مقاله «گفتمان ولایت‌عهدی امام رضا (ع) میان دو

رویکرد «زیست-قدرت» و «زیست-سیاست» گفتمان ولایت‌عهدی امام رضا (ع) را به‌عنوان یک گفتمان مؤثر، بر اساس روش پدام مورد بحث و بررسی قرار داده است.

۲. چهارچوب نظری تحقیق

۲-۱. الگوی عملیاتی تحلیل گفتمان پدام

برای تحلیل گفتمان، روش‌ها و الگوهای زیادی وجود دارد. یکی از روش‌ها کاربردی و عملیاتی در متون دینی «الگوی عملیاتی تحلیل گفتمان پدام» (PDAM) است. واژه «پدام» برگرفته از عبارت (Practical Discourse Analysis Method) به معنای «روش و الگوی عملیاتی تحلیل گفتمان» است. این روش با بهره‌گیری از روش نورمن فرکلاف^۱ و توسعه و تکمیل آن توسط دکترحسن بشیر ارائه شده است. هدف اصلی این روش، عملیاتی‌سازی تحلیل گفتمان و ارائه روش کاربردی در این زمینه است (بشیر، ۱۳۸۵: ۸). الگوی عملیاتی پدام، در بردارنده سه اصل رهیافت نورمن فرکلاف با تفسیر جدید، به‌علاوه دو سطح عمیق و عمیق‌تر است که در ادامه بیان می‌شود. باید توجه داشت در این روش از مفاهیم دیگری نیز استفاده می‌شود: «دال مرکزی، دال شناور، عنصر، وقته یا لحظه، تخصص، دلالت‌های ضمنی متن، هژمونی، مفصل‌بندی و بینامتنیت که در رویکرد لاکلا^۲ و موفه^۳» (بشیر، ۱۳۹۲: ۱۶۳ و ۱۶۴). با چنین شیوه‌ای، می‌توان اطمینان یافت که با هر مرحله از تحلیل، بخشی از معنا در حلقه‌های مختلف، روشن شده و درنهایت، در مرحله پایانی تحلیل گفتمان، حلقه‌های معنایی مزبور، معنای کامل ارائه شود (بشیر و حاتمی، ۱۳۸۸: ۱۰۱).

۲-۲. روش «پدام» برای تحلیل متون دینی

در تحلیل متون دینی برخلاف سایر متون بحث زمینه گفتمان نقش بسیار اساسی دارد. فضاهای پیشاگفتمانی که می‌تواند متشکل از بینامتنیت‌های درون و برون گفتمان باشد. چونان قراین متصل مقامی در فقه الحدیث است که نقش بسزایی در فهم حدیث و گفتمان معصوم دارد. یکی از روش‌های تحلیل گفتمان که به «زمینه» هم توجه خاصی داشته، روش پدام است. از این‌رو، الگوگیری از روش «پدام» و تکمیل آن می‌تواند ما را در تحلیل گفتمان معصومین (ع) و کشف لایه‌های پنهان گفتمانی آن‌ها یاری دهد. از جمله مزیت‌های این روش می‌توان به نام‌گذاری پنج سطح در تحلیل گفتمان به پنج فضا اشاره کرد؛ زیرا پنج فضا منعکس‌کننده «فضای متنی و بینامتنی» مؤثر در خلق گفتمان روایی است که می‌تواند کارایی زیادی در تحلیل گفتمان روایی متون دینی به‌ویژه گفتمان معصومین (ع) داشته باشد. توجه به فضای ساختاری، فضای معنایی، فضای ارتباطی، فضای گفتمانی و فضای فراگفتمانی، نقطه قوت این روش و دلیل انتخاب آن

1. Norman Fairclough

2. Laclau

3. Mouffe

برای تحلیل گفتمان امام رضا ع است. البته باید توجه داشت که این روش تام و کامل نیست و می‌توان آن را با در نظر گرفتن مبانی شکل‌دهی گفتمان، پیشاگفتمان‌ها و ... تکمیل کرد و کارایی آن را بیشتر کرد (خاکپور و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۸ - ۱۳۹۹: ۲۶۹).

باید توجه داشت در این روش، دو عنصر نقش اساسی دارند. عنصر «زمینه» یا «بافت» و عنصر «فرامتن» اگرچه در فرایند تحلیل گفتمان، بینامتنیت‌ها و گفتمان‌گونگی‌ها، بسیار حائز اهمیت‌اند، اما چونان تکمیل‌کننده رابطه میان درون و بیرون متن است. به عبارت دیگر، نقش بینامتنیت‌های درون و بیرون گفتمانی، بیش از آنکه در تعیین دال‌های اساسی با عناصر محوری گفتمان باشد، در تبیین چگونگی دخالت آن‌ها در خلق معنا و در حقیقت «توسعه معنایی» به‌ویژه در ذهن مخاطبان که اساس کلیه رویکردهای مربوط به «قراءت‌های گوناگون» است، نقش محوری دارند (بشیر، ۱۳۹۲ ب: ۵۸). روش «پدام» بر پنج فضا استوار است که به‌طور خلاصه می‌توان چنین بیان کرد:

۱. فضای ساختاری: آنچه در این فضا مورد توجه قرار می‌گیرد، مسائل مربوط به ظاهر متن است مثل: زبان، ساختارهای زبانی و عوامل مؤثر بلاغی، روابط دستوری.
  ۲. فضای معنایی: این فضا، منعکس‌کننده جهت‌گیری‌های متن برای تحقق اهداف گفتمانی است. در فضای معنای زیرین و زیرین مورد توجه قرار می‌گیرد. این معنا، نه تنها در ظاهر و باطن الفاظ و جمله‌ها نهفته است؛ بلکه در اجزا و نیز معنای کلی متن پنهان است.
  ۳. فضای ارتباطی: شاید مهم‌ترین مرحله‌ای که در تحلیل گفتمان روایی مورد توجه قرار می‌گیرد، همین مرحله باشد. در فضای ارتباطی، روابط بینامتنی میان ساختار و معنای موجود در متن با ساختارها و معنای بیرونی متن مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند. کشف این روابط، از مهم‌ترین مراحل تحلیل گفتمان است (بشیر، ۱۳۹۲ ب: ۵۹).
  ۴. فضای گفتمان روایی آنچه در فضای گفتمان روایی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد، شرایط قدرت حاکمیت است که مهم‌ترین عنصر مؤثر در خلق گفتمان روایی است و رویکرد گفتمان را نیز مشخص می‌کند.
  ۵. فضای فراگفتمانی: در این فضا می‌توان با رابطه میان «فضای گفتمانی» و «گفتمان روایی» در سطوح هم‌زمانی و در زمانی آشنا شد. این فضا به سطح در زمانی بیش از سطح هم‌زمانی توجه دارد. فضای فراگفتمانی، ترسیم‌کننده بروز گفتمان‌های مختلف روایی در شرایط قدرت حاکمیت است. به دیگر سخن با کشف فضای فراگفتمانی می‌توان نسبت به فهم روایت‌های مختلف و تعیین معانی، جهت‌گیری‌ها و اهداف آن‌ها اقدام کرد (بشیر و حاتمی، ۱۳۸۸: ۵ و بشیر، ۱۳۹۲ ب: ۶۰).
- شایان ذکر است الگوی پیشنهادی نگارندگان، مبتنی بر این روش و با تمرکز بر فضای ارتباطی، بیانگر آن است که فضای پیشا ساختاری نیز باید در تحلیل متون دینی مورد توجه قرار

گیرد. پیشا ساختار خود متکی بر عوامل درونی و بیرونی است. از جمله عوامل درونی آن مبانی اعتقادی و جهان بینی امام (ع) است. عوامل بیرونی می تواند بر فضای قدرت، سیاست و عوامل دیگر استوار باشد. ناگفته نماند که عنصر تقیه نیز در برخی موارد نباید فراموش شود. چه بسا گفتمان امام بر اصل تقیه، به عنوان پیشا ساختار، استوار باشد. در واقع تقیه همان گونه که به عنوان عامل درونی محسوب می شود، از عوامل بیرونی حکایت دارد که نیازمند واکاوی است. از این رو، تحلیل فضایی که در آن «تقیه» صورت گرفته است، قراین فراوانی می طلبد (خاکپور و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۸ و ۱۳۹۹: ۲۶۹). در ادامه نمودار پنج فضا ارائه می شود.

نمودار (۱) الگوی پدام و ۵ فضای مطرح شده در آن
Diagram (1) Pedom pattern and 5 spaces mentioned in it

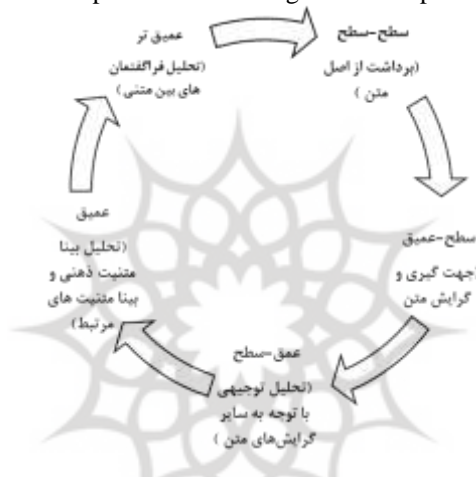
۲-۳. سطوح تحلیل متون روایی

الگوی پدام بر دو پایه و پنج بعد استوار است. دو پایه تحلیل لایه های سطح متن و عمق متن و در پنج بُعد سطح سطح، عمق سطح، سطح عمق، عمق عمق و عمیق تر. در توضیح این الگو می توان گفت «در سطح سطح، یا بالاترین لایه متن، ساختار بیرونی و شکل بیان یا نمود گفتمان جست و جو می شود. عمیق ترین لایه سطحی متن، عمق سطح است که در بردارنده ساختار درونی یا محتوای بیانی گفتمان است. فوقانی ترین سطح از عمق متن سطح عمق، یعنی محتوای مشخص متن قرار دارد. موضوعات مطرح شده در متن و دلیل انتخاب آنها، حوادث داستانی یا خبری، در این لایه از متن واقع شده است. در عمق عمق، ساختارهای کلان واقع شده اند. محتوای گفتمان، نقش و کارکرد اجتماعی متن و نقش آن در فرهنگ و دانش اجتماعی فرهنگی مخاطب و بالاخره ساختارهای فرهنگی، اجتماعی و حتی تاریخی دربرگیرنده متن از جمله ساختارهای کلانی هستند که شکل دهنده این لایه متن یعنی عمق عمق محسوب می شوند» (بشیر، ۱۳۹۲ ب: ۱۶۳ و ۱۶۴؛ همان ۱۳۹۵: ۱۶۹) در آخرین مرحله، یعنی مرحله عمیق تر، نگاهی کلان به متن و رابطه آن با زمینه و فرامتن خواهد شد. در این سطح از تحلیل گفتمان، محورهای اصلی و جزئیات گفتمان متون، استخراج، بررسی و تبیین می شود. در این الگو به متن از سه سطح نگریسته می شود: ۱. برداشت از اصل متن، ۲. جهت گیری و گرایش متن، ۳. تحلیل

توجهی با توجه به سایر گرایش‌های متن (بشیر، ۱۳۸۵: ۸). به عبارت دیگر «ابتدا باید متن به‌عنوان یکی از بخش‌های اصلی تحلیل مورد توجه و مطالعه قرار گیرد. درگام بعدی، گرایش‌ها و جهت‌گیری‌ها متن، با توجه به لایه‌های سطحی و عمیق متن در سطوح مختلف متن، به شکل جزئی و کلی مورد توجه، مطالعه و ارزیابی قرار می‌گیرند» (بشیر، ۱۳۹۲: ب: ۵۷) بی‌شک واکاوی این لایه‌های معنایی در گفتمان روایی معصومین و کشف هر یک از سطوح و لایه‌های معنایی آن، کمک شایانی به درک و فهم مراد اصلی امامان معصوم (ع) می‌کند. نمودار (۲) نشان‌دهنده این مراحل و معنای هر مرحله برای تحقق این فرایند است.

نمودار (۲) مراحل و معنای هر مرحله برای تحقق این فرایند

Diagram (2) of the steps and the meaning of each step to realize this process

جدول ۱. ستون‌های پنج‌گانه در روش اجرایی پدام

Table 1. The five pillars in Pedam's implementation method

سطح - سطح	سطح - عمق	عمق - سطح	عمیق	عمیق‌تر
برداشت از اصل متن	جهت‌گیری و گرایش متن	تحلیل توجهی با توجه به سایر گرایش‌های متن	تحلیل بینامتنیت ذهنی تحلیلی و بینامتنیت‌های مرتبط	تحلیل فراگفتمانی‌های بین‌متنی

۲-۴. روش کار و شیوه گردآوری داده‌ها

روش کار در پژوهش پیش رو با الگوگیری از روش پدام و روش پیشنهادی نگارندگان در بخش «فضای ارتباطی» و مطالعات پیشین (خاکپور و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۸؛ ۱۳۹۹: ۲۶۹؛ ۱۴۰۰: ب: ۱۲۵) است. بر این اساس، روش کار در این پژوهش تلفیقی است. با تأمل در کتاب‌های رجالی شیعه، مثل: رجال کشی، رجال نجاشی، ابن غضائری، حلی و «معجم الرجال» خوبی و دقت در کتاب‌های حدیثی و تاریخی، به شخصیت‌های اصلی واقفیه دست می‌یابیم. در متن پیش رو، روایت به‌مثابه گفتمان در نظر گرفته شده است. پس از گردآوری داده‌ها، «کنش شخصیت‌های» واقفی، روشن می‌شود. پس از آن، به رویکرد شناسی رفتار امام (ع) در مواجهه با آن‌ها، پرداخته شده است.

درصدگذاری رویکردها با توجه به احادیث رسیده از کتاب‌های پیش گفته، به‌دست آمده است. تعداد گفتمان‌هایی که در این تحقیق بر اساس آن‌ها به درصدگیری و قضاوت درباره رویکرد ارتباطات امام نسبت به واقفیه پرداخته شده، حدود ۲۰۰ فقره است.

۲-۴-۱. تحلیل فضای ساختاری و معنایی

تحلیل فضای ساختاری و معنایی گفتمان امام رضا ع با سران واقفیه به‌روشنی حکایت از موضع قاطع این امام همام در مواجهه با این جریان انحرافی دارد. معرفی چهره واقعی واقفیان و بیان عاقبت و سرانجام آنان، ضربه محکمی بر اعتبار و سابقه خوب برخی سران وقف وارد کرد. علاوه بر این، سخنان محکم و قاطع امام رضا(ع) توانست راهگشای بسیار خوبی برای مردم باشد و آنان را از گمراهی و افتادن در دام واقفیان مصون بدارد. به‌کارگیری تعابیر محکم و کوبنده امام به‌خوبی گویای این حقیقت است. به‌عنوان نمونه، امام رضا(ع) در پاسخ نامه علی بن عبدالله که از واقفیه سؤال کرد، می‌فرماید: «الواقف عاند عن الحق و مقیم علی سیئه ان مات بها کانت جهنم مأواه و بس المصیر» (طوسی، ۱۴۰۴ق، ج ۲: ۷۵۵-۷۵۶). واقفی ستیزه‌گر و معاند حق و پایدار بر گناه است و اگر واقفی با این عقیده بمیرد، جایگاهش جهنم است و جهنم بد جایگاهی است. در جایی دیگر، یونس بن یعقوب از امام درباره پرداخت زکات به واقفیه می‌پرسد، امام می‌فرماید: «لا تعطهم فانهم کفار مشرکون زنادقه» (همان: ۷۵۶). به آنان زکات نده، زیرا که آنان از کافران، مشرکان و زنادقه هستند.

امام رضا(ع) در بیانی دیگر، واقفیان را دروغگو و حتی کافر خواند. «لعنهم الله ما اشد کذبهم...» (همان: ۷۵۹) خدا آن‌ها را لعنت کند چقدر دروغگویی آنان شدید است. «کذبوا و هم کفار بما انزل الله عزوجل علی محمد صلی الله علیه و آله، ...»؛ آنان دروغ گفته‌اند و به آنچه خداوند بر پیامبر(ص) نازل کرده، کافر شده‌اند.

امام رضا(ع) درباره «ابن ابی حمزه» یکی از سران واقفیه، می‌فرماید: «الیس هو الذی یروی ان رأس المهدی یرهدی الی عیسی بن موسی، و هو صاحب السفیانی. و قال: ان ابا ابراهیم علیه السلام یعود الی ثمانیه أشهر، فما استبان لهم کذبه؟». «آیا وی همان فردی نیست که روایت می‌کرد، سر مهدی عباسی به عیسی بن موسی همدم سفیانی، هدیه شد و گفت که ابا ابراهیم (امام کاظم(ع)) تا هشت ماه دیگر برمی‌گردد، آیا دروغ وی بر آنان آشکار نگشته است؟ (همان، ۱۴۱۱ق: ۶۹-۷۰). امام در بیانی دیگر، پس از لعن «علی بن ابی حمزه»، وی را ملعون و مشرک خواند و نزول آیه شریفه یریدون ان یطفؤا نور الله بافواههم (توبه، ۳۲) را در حق وی و امثال او دانست؛ زیرا او می‌خواست که نور خدا را خاموش سازد (طوسی، ۱۴۱۱ق: ۷۰).

نقل شده است که امام، ابوسعید مکاری را نفرین کرد و به او فرمود: «ما لك اطفالاً الله نورك و ادخل الفقر بيتك... لا اخا لك تقبل منى و لست من غمى...» (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹ق، ج ۴: ۳۴۸)؛ «خدا نور تو را خاموش گرداند و فقر را به خانهات بیاورد... بی برادر شوی، تو از گروه من نیستی. نمونه‌های دیگری از سخنان حضرت در مواجهه با این فرقه انحرافی، به شرح زیر است. شقی خواندن «حمزه بن بزيع» (طوسی، ۱۴۱۱ق: ۶۸-۶۹). واقفه را مصداق آیات: مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا تُقِفُوا أَخَذُوا وَقَتَلُوا تَقْيِيلاً سَنَّهَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَ لَنْ تَجِدَ لِسِنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلاً (احزاب، ۶۱-۶۲) دانستن و بیان این جمله درباره آن‌ها: «والله ان الله لا يبدلها حتى يقتلوا عن آخرهم» (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹ق، ج ۴: ۳۳۱)؛ یعنی به خدا قسم که همانا خداوند سنتش را تغییر نمی‌دهد تا آخرین‌شان کشته شوند. در جایی دیگر امام می‌فرماید: زندگی واقفیان را در سرگردانی و مرگشان را چون زندیق‌ها می‌داند (طوسی ۱۴۰۴ق، ج ۲: ۷۵۶، ۷۶۱-۷۶۲).

تحلیل میزان گسترده روایات وارد شده در رد و لعن واقفیه، نشانگر میزان خطر این فرقه است. چنان‌که امام رضا (ع) در تمام یا بیشتر مدت امامت خویش، با این فرقه درگیر بودند. امام یاران خود را از مجالست و معاشرت با واقفیه، اعطای زکات به آنها منع می‌نماید و حتی به برخی از یاران مثل یحیی بن مبارک امر می‌کند تا جایی که می‌تواند با واقفیان دشمنی ورزد (همان: ۷۶۲). رفتارها و گفتمان‌های امام در مواجهه با واقفیه، نشان می‌دهد که شدت عمل امام، متناسب با شدت خطر واقفیان بوده است. چون آن‌ها اساس امامت امام را هدف قرار داده بودند.

۲-۵. رویکرد شناسی ارتباطات امام رضا (ع) در مواجهه با واقفیه (فضای ارتباطی)

با توجه به اسناد رسیده، در تعاملات ارتباط‌شناسی امام رضا (ع) با واقفیان، به رویکردشناسی ارتباطات ایشان می‌پردازیم. مطالعات و بررسی‌های انجام شده در گفتمان امام با افراد واقفی، نشان می‌دهد که سه عنصر بر خلق گفتمان امام (ع) با این فرقه تأثیر داشته و قابل بحث و بررسی است. بر این اساس، ابتدا شخصیت واقفی بیان و در گام بعدی کنش شخصیت او معرفی شده است. کنش شخصیت افراد بر اساس جایگاه اجتماعی آن‌ها، فضای پیشا گفتمانی حاصل از کنش و رفتار اجتماعی وی و مطالعه گفتمان امام با او، نام‌گذاری شده است. در گام بعدی، رویکرد ارتباطی امام رضا (ع) در مواجهه با این فرد بر اساس الگوی بیان شده در مطالعات پیشین (خاکپور و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۸ و همان: ۱۳۹: ۲۶۹؛ همان، ۱۴۰۰: ب: ۱۲۵). استخراج و بر همان اساس نام‌گذاری شده است. در انتها بر اساس فضای ساختاری مبتنی بر الفاظی که امام در مواجهه با آن‌ها به کار گرفته و فضای معنایی آن‌ها، شیوه عملی امام در تعامل با واقفیه بیان شده است. از این‌رو، رویکرد ارتباطی گفتمان امام با شخصیت‌های واقفی در جدول ۲ قابل ترسیم و شناسایی است.

جدول (۲) - رویکردشناسی شخصیت‌های گفتمان رضوی واقفی

Table (2)- The approach of Razavi Waqfi's discourse characters

شخصیت	کنش شخصیت	رویکردشناسی ارتباطی امام	شیوه عملی امام رضا (ع)
علی بن ابی حمزه بطائنی	رهبر فتنه وقف	رویکرد تهاجمی دفعی	طرد، لعن، افشاگری، محاجه
عبدالله زبیری	فتنه زده شده	رویکرد جذبی تدافعی	رسواگری، بصیرت‌افزایی
محمد بن عاصم	دوست گمراه	رویکرد جذبی تدافعی	موعظه‌گری، ارشاد
یونس بن یعقوب	بصیر مکلف	رویکرد جذبی	هدایتگری
احمد بن محمد بن ابی نصر بزنتی	پیروی جاهل	رویکرد جذبی	ابراز کرامت، اتمام حجت
عبدالله مغیره	مضطر حقیقت‌جو	رویکرد جذبی	ابراز کرامت، هدایت‌گری
محمد بن صفوان	عالم حقیقت‌جو	رویکرد جذبی	بصیرت‌افزایی
محمد بن بشیر	فتنه گر شداد	رویکرد تهاجمی دفعی	طرد، لعن، افشاگری
عثمان بن عیسی	فتنه‌گر	رویکرد تهاجمی دفعی	ارشاد، اتمام حجت، طرد و لعن
حسین بن مهران	پیرو و رهبر فتنه	رویکرد تهاجمی دفعی	هدایت‌گری، لعن و نفرین
حسین بن قیاما	فتنه‌گر (پیرو)	رویکرد تهاجمی	افشاگری، رسواگری
احمد بن ابی بشر سراج	رهبر فتنه گر	رویکرد جذبی، تهاجمی، دفعی	ارشاد، بصیرت‌افزایی، طرد و لعن
ابوسعید مکاری	فتنه‌گر (پیرو)	رویکرد دفعی	طرد و لعن
جعفر بن محمد نوفلی	شکاک	رویکرد جذبی	هدایتگری، بصیرت‌افزایی

تحلیل رویکرد ارتباطی امام رضا (ع) با واقفیان نشان می‌دهد رویکرد پیشوای هشتم با منحرفان این فرقه به عوامل مختلفی بستگی دارد. موقعیت اجتماعی شخص، میزان تأثیری که می‌تواند به لحاظ مولفه‌های قدرت سیاست بر دیگران بگذارد، میزان دشمنی و لجابت وی، حقیقت‌جو بودن یا فتنه‌گری، مقدار انحراف و مواردی از این قبیل، از جمله این موارد هستند. برای مشخص شدن بهتر موضوع، نوع رویکرد امام بر اساس شخصیت اجتماعی برخی از واقفیه در جدول ۳ قابل مشاهده است.

جدول (۳) - میزان بهره‌مندی گفتمان امام رضا (ع) از رویکردها در برخورد با واقفیه

Table (3)- The amount of benefits of Imam Reza's speech (a.s.) from the approaches in dealing with the endowment

نوع رویکرد	شخصیت اجتماعی	
تهاجمی دفعی	علی بن ابی حمزه بطائنی	رهبران فتنه وقف
تهاجمی دفعی	عثمان بن عیسی	
تهاجمی	محمد بن بشیر	
جذبی تهاجمی دفعی	احمد بن ابی بشر سراج	
جذبی دفعی	حسین بن مهران	پیروان وقف
تهاجمی	حسین بن قیاما	
جذبی	احمد بن محمد بن ابی نصر بزنتی	
دفعی	ابو سعید مکاری	
جذبی	عبدالله مغیره	عامه

محمد بن عاصم	جذبی تدافعی	
یونس بن یعقوب	جذبی	
جعفر بن محمد نوفلی	جذبی	
محمد بن صفوان	جذبی	عالم حقیقت جو

تحلیل یافته‌ها و داده‌ها نشان می‌دهد رویکرد امام رضا (ع) با سران فرقه که عامل اصلی انحراف است، عموماً تهاجمی و دفعی است. رفتار امام به این علت است که امیدی به هدایت این افراد نیست. البته در موارد اندکی هم رویکرد امام ابتدا جذبی بوده اما عناد زیاد شخص و تمایل نداشتن به حقیقت‌جویی، باعث شده که امام در ادامه همان رویکرد تهاجمی و دفعی را در پیش بگیرند. شیوه عملی امام هم در مواجهه با این افراد همان طور که از جدول (۲) و بر اساس فضای ساختاری و معنایی مشخص است، غالباً طرد، لعن، افشاگری، رسواگری، نفرین و... است که نشان‌دهنده شدت برخورد امام با این گونه افراد است. در مقابل، رویکرد امام در مواجهه با پیروان وقف، عامه و عالمان حقیقت‌جو، عموماً جذبی است. البته در موارد بسیار اندکی به خاطر عناد شخص و موارد دیگر، رویکرد تهاجمی هم به چشم می‌خورد. شیوه عملی امام با این افراد هم توأم با افشاگری، هدایت‌گری، بصیرت‌افزایی و ... است. برای رسیدن به آمار درست‌تری از موارد فوق، تعداد این رویکردها در جدول (۴) مشخص می‌شود.

جدول (۴) تعداد رویکردها

Table (4) number of approaches

نوع و تعداد رویکردها	
جذبی: ۶۰	انفعالی: ۰
دفعی: ۱۰	استحفاظی: ۰
تهاجمی: ۲۰	تهاجمی - دفعی: ۶۵
تدافعی: ۱۰	جذبی - تدافعی: ۲۸
جذبی - تهاجمی - دفعی: ۵	جذبی - دفعی: ۲

با توجه به تعداد برخوردهای امام (ع) با فرقه واقفیه و بررسی‌های جدول‌ها، با بسامدگیری به ماکسیمم و مینیمم رفتاری امام (ع) می‌رسیم. بارزترین وجه رفتاری را با عنوان افشاگری مظلومانه، بیان و در توضیح آن از گفتمان غالب برای این موضوع استفاده می‌کنیم.

۶-۲. تحلیل گفتمان و فراگفتمان رضوی با واقفیه

این گفتمان، با سه عنصر امام (ع)، سران وقف/پیروان وقف و مردم عامه، بررسی می‌شود. درونی بودن مشکل ایجاد شده برای شیعه امامیه، ارتباطات عناصر خلق گفتمان را با حرارت بیشتر نمایان می‌کند به گونه‌ای که اگر رویکرد دفعی صورت گیرد، شدت آن بسیار زیاد است و چنانچه رویکرد جذبی صورت گیرد، از درجات بالایی برای عملی کردن آن استفاده شده است. کرامات و اعجازهای بسیار امام (ع) موید این امر است.

جدول (۵) - تحلیل گفتمان و فراگفتمان رضوی واقفی

Table (5)- Analysis of Razavi Waqfi's discourse and meta-discourse

موضوع متن منتخب	رتبه اجتماعی	گفتمان خصیصه/درباره شخصیت یا فرقه	تحلیل گفتمان	تحلیل فرا گفتمان	گفتمان امام	تحلیل گفتمان امام	تحلیل فراگفتمان امام
علی بن ابی حمزه بطائنی	از سران وقف	حسن بن علی وشاء درباره علی بن حمزه از امام (ع) پرسید	تردید در باره ایمان سران وقف	عدم اعتماد به شرایط خاص در وضعیت فتنه	امام در مرو به حسن بن علی وشاء اطلاع می‌دهد که علی بن حمزه امروز در کوفه از دنیا رفت. امام می‌فرماید: «در قبر دو فرشته از امامانش پرسیدند، وی تا امام کاظم (ع) را شمرد و نتوانست ادامه دهد. ملائکه ضربه ای بر سر او زدند که از شدت آن ضربه، قبرش تا روز قیامت شعله‌ور است»	ضرورت اعتقاد به دوازده امام (ع) برای عوالم قبر	قبول امامت امام رضا (ع) لازمه قبول اعمال
روایت داریم که امام تا جانشینش را نیند، از دنیا نمی‌رود.		روایت داریم که امام تا جانشینش را نیند، از دنیا نمی‌رود.	استفاده از روایات برای اطمینان بیشتر مردم در شرایط فتنه.	تحریف معانی روایات، روش فتنه گران.	امام رضا (ع) روایت را بدان گونه که ابن ابی حمزه نقل کرده بود، رد نمود و کلمه «الا القائم» را به روایت افزود، یعنی امام تا جانشینش را نیند، نمی‌میرد مگر قائم. علی بن حمزه می‌گوید: چنین چیزی در روایت هست. پس امام به او فرمود: وای بر تو! چگونه جرأت کردی، به روایت تحریف شده پرانم استدلال کنی؟ سپس امام به علی بن ابی حمزه چنین هشدار داد که: ای پیرمرد! از خدا بترس و از کسانی که مانع دین خدا هستند، نباش! (طوسی ۱۴۰۴، ج ۲: ۷۶۳-۷۶۴)	تصحیح روایات به دست عالم به آنها صورت می‌گیرد.	امام، منبع سنت نبوی و صاحب علم اوست.

۱. ابن شهر آشوب، ۱۳۷۶ق: ۳۳۷. در ادامه گفتمان حسن بن علی وشاء می‌گوید من آن تاریخ را به خاطر سپردم. پس از مدتی از کوفه خبر آوردند که علی بن حمزه درست در همان تاریخ از دنیا رفته است.

	<p>(ادعا کرد) امام کاظم(ع) تا هشت ماه دیگر برمی گردد!</p>	<p>شایعه و دروغ پردازی و شبهه افکنی و کتمان حقیقت روش سران فتنه است.</p>	<p>فتنه‌گری تنها راه رسیدن به اهداف، برای سران وقف بود.</p>	<p>آیا وی همان کسی نیست که روایت می‌کرد، سر مهدی عباسی به عیسی بن موسی، صاحب سفیانی، هدیه می‌شود و گفت که ابا ابراهیم، امام کاظم(ع) تا هشت ماه دیگر برمی‌گردد، آیا دروغ وی بر آنان آشکار نگشته است؟ (طوسی، ۱۴۰۴ق: ۶۹-۷۰)</p>	<p>بصیرت افزایشی و شبهه زدایی تنها راه مقابله با سران وقف.</p>	<p>امام، آگاه به شرایط فتنه و راهنمای عبور از آن است.</p>
				<p>او ملعون و مشرک است و آیه پریدون ان یطفوا نور الله بافواهیم در حق اوست، زیرا می‌خواست نور خدا را با خاموش سازد!" (طوسی ۱۴۰۴ق: ۷۰).</p>	<p>افشاگری امام(ع) از باطن اعمال باخبر است.</p>	<p>امام، از باطن اعمال باخبر است.</p>
	<p>از پدران شما روایت داریم که به هنگام وفات امام به جز امام، او را تجهیز و تسلیل نمی‌کند؟! </p>	<p>مفلسه‌گری و سفسطه بازی از روش‌های مناظرات فتنه گران است.</p>	<p>آگاهی به تمام روش‌های شیطانی تکذیب</p>	<p>آیا حسین بن علی(ع) علیه السلام امام بود یا نه؟ چه کسی امور مربوط به او را انجام داد؟ (علی بن حسین(ع) کجا بود؟ در کوفه... زندانی بود، به کونه‌ای که نگاهبانان متوجه نشوند به کربلا رفت و امور مربوط به پدر را انجام داد و... برگشت) اگر این کار امکان داشت... پس برای صاحب امامت هم امکان دارد که به بغداد برود... درحالی‌که اسیر و در زندان هم نبوده است (طوسی ۱۴۰۴ق: ۶۳-۷۶۴).</p>	<p>مواجهه با سران فتنه، برای افشاگری اکاذیب آن‌ها می‌گیرد.</p>	<p>شبهه زدایی، بصیرت‌افزایی و کشف حقیقت در احتجاج‌ها صورت می‌گیرد.</p>

	امام کاظم(ع) زنده است و غایب شده است.	استفاده از مسائل مهدویت بهترین راه تملک اموال بیت المال	فتنه گران همیشه از شرایط جامعه بهره می‌گیرند(اوضاع ستمگری حاکمان و قیام های علویان)	آن حضرت(ع) نیز مانند پدران از دنیا رفت و میراثش تقسیم شد و همسرانش ازدواج کردند و مسلماً اگر زنده می‌بود، میراثش تقسیم نمی‌گردید و زنانش ازدواج نمی‌کردند(بن بابویه(شیخ صدوق)، ۱۴۰۴ق: ۲۳۰-۲۳۱؛ طبرسی، ۱۴۱۳ق: ۵۹). از دنیا رفت، همان‌طور که پدران از دنیا رفتند...	بی عقلی و بی بصیرتی مردم، دستاویز فتنه گران.	مراجعه به عقل و برهان با شناخت درست از شرایط فتنه
حسین بن قیاما	از سران وقف پرسش در باره امام کاظم(ع) (که آیا رحلت کرده اند؟ و چگونه این امر را بپذیرند) با این حدیثی که یعقوب بن شعیب از ابوبصیر نقل می‌کند، چه کنم، که امام صادق(ع) فرمودند: اگر کسی خبر مرگ فرزندم را به شما داد و گفت وفات یافته و کفن شد و به خاک سپردند و دستانش را به نشانه پایان کار تدفین بر هم زد، باور نکنید؟ (طوسی، ۱۴۰۴ق: ۷۷۳).	بهره گیری از احادیث هدفدار در شایعه پراکنی	سخت شدن شرایط فتنه با گری خواص جامعه	ابو بصیر دروغ گفت امام صادق(ع) این گونه به او نفرمود، بلکه فرمود: اگر کسی خبر فوت صاحب الامر(عج) را برای شما آورد، باور نکنید! (طوسی، ۱۴۰۴ق: ۷۷۳).	شبهه زدایی و رجوع به احادیث صحیح، در احادیث تحریف شده توسط فتنه‌گران	جست و جو و یافتن احادیث صحیح و سالم، در شرایط فتنه
	(با انکار امامت امام رضا(ع) با استدلال به حدیث امام صادق(ع) که: امام نباید عقیم باشد) حال اینکه در این سن، هنوز فرزند نداری؟!	سوء استفاده از شرایط تنش‌زا	بهره گیری از شرایط نا به سامان حقایق	همانا خداوند را شاهد می‌گیرم که زمان زیادی نخواهد گذشت که خداوند فرزندی به من عطا خواهد کرد(راوی: هنوز سال به پایان نرسیده بود که خداوند امام جواد(ع) را به آن حضرت(ع) عطا کرد(بن بابویه(شیخ صدوق)، ۱۴۰۴ق: ۱: ۲۲۶).	حجت آوردن برای رد اکاذیب فتنه‌گران	همراهی خواست الهی با حقیقت
احمد بن ابی بشر سراج	در لحظات مرگ: نزد من ده هزار دینار امانت از موسی جعفر(ع) است که پس از رحلتش، آنها را از فرزندش دریغ کردم، و شهادت	دنیا دوستی فتنه گران.	دنیاگرایی دشمنان امام(ع)			

					دادم که او از دنیا نرفته است. شما را به خدا! مرا از آتش دوزخ برهانید و آن مبلغ را به (امام) رضا(ع) برسانید(بن بابویه(شیخ صدوق) ، ۱۴۰۴ق، ج: ۱، ۴۵).		
			سست شدن ایمان ها در اوضاع فتنه	تزلزل در ایمان فتنه زده.	درباره زنده بودن امام کاظم(ع) پرسید:	عامه	جعفر بن محمد نوفلی
	بصیرت افزایشی، تنها راه نجات گمراهان و فتنه زده شدگان.	شناساندن و بیان حقیقت وقفه.	واقفی ستیزه‌گر و معاند حق است و از کارهای ناشایست دست برنمی دارد، اگر واقفی با این عقیده بپذیرد، جایگاهش جهنم است و جهنم بد جایگاهی است (طوسی، ۱۴۰۴ق، ج: ۲، ۷۶۳-۷۶۴).	علم به حقیقت فتنه، صراط را نشان می دهد.	شناخت فتنه گران، راه را برای دوری از عقایدشان باز می کند.	سوال درباره حقیقت واقفیه...	عبدالله زبیری
تأثیر ارتباطات بر ایمان.	مرزبندی با فتنه گران.	با آنان مجالست نداشته باش، زیرا خداوند می فرماید: با آنان ننشینید تا در سخن دیگری وارد شوند، و اگر با آنان هم‌نشین شوید، شما نیز مثل آنان خواهید بود (نساء، ۱۴۰) (طوسی، ۷۵۷-۷۵۸ق، ۴۰۴).	قطع ارتباط با فتنه گران.	هم‌نشینی با دشمن دشمنی می آورد.	مجالست وی با واقفیه با اینکه مخالف آنان بود		محمد بن عاصم
فتنه گر از دین خارج شده است.	حرام بودن ارتباطات مشروع با فتنه گران.	به آنان زکات نده، زیرا آنان از کافران، مشرکان و زنادقه اند(همان: ۷۵۶).	آگاهی از تکلیف در شرایط فتنه	کسب تکلیف از امام، در شرایط فتنه.	مسئله پرداخت زکات به آنان		یونس بن یعقوب
واقفیان مدحور الدم اند.	سنت خدا برای واقفیان همچون یهودیان لعن شده است.	واقفه مصداق آیه: این‌ها ملعون‌اند، هر کجا یافته شوند باید گرفته شوند و به سختی کشته شوند، این سنت خداست که در پیشینیان به اجرا در آمد و هرگز در سنت خدا تغییر و دگرگونی نخواهی یافت.(احزاب، ۶۱-۶۲) به خدا قسم خداوند سنتش را تغییر نمی دهد، تا آخرینشان کشته شوند(این شهر آشوب، ۱۳۷۶ق: ۳۳۱).	بصیرت افزایشی	مکاشفه و شرح احوال واقفیان	حالت آنان در دنیا و آخرت		واقفیان

اعتقاد به وقف، انکار خداست.	افشای باطن واقفه	زندگی آنان در سرگردانی و حیرت، و مرگشان را چون زندیق‌ها(طوسی، ۱۴۰۴ق، ج ۲: ۷۵۶). آنان کافر، مشرک و زندیق اند(همان: ۸۶۲).					
حجت درونی، وسیله فتنه زدا.	ارجاع به عقل در تشخیص حقیقت.	چطور در اظهار امامت تقیه نمی کنم، ولی در باره زنده بودن پدرم تقیه می کنم(ابن بابویه(شیخ صدوق)، ۱۴۰۴ق: ۲۳۱).	ضعف ایمان عامه	شبهه در تشخیص حقیقت	گروهی که تقیه امام(ع) را برای رحلت پدرشان می دانستند.		
اذن الهی بر طرد و لعن واقفه.	اذن امام(ع) خروج و مقابله با واقفه	(اجازه دادند) (طوسی، ۱۴۰۴ق: ۷۶۲).	رسوایی فتنه گران در هر فرصت	اشکار کردن حقیقت به هر شیوه ای	اجازه از امام(ع) برای لعن واقفه در نماز		
بصیرت افزایی، راه مبارزه با شایعه پراکنی و دروغ پردازی	دروغ پردازی راه مستقیم فتنه گری.	«خدا آنان(توقف کنندگان بر امام کاظم(ع) را لعنت کند، چقدر دروغگویی آنان شدید است... آنان دروغ گفتند و به آنچه خداوند بر پیامبر(ص) نازل کرد(ائم(ع) بارها در احادیث نبوی معرفی شده اند(بختیاری، ۱۳۹۲: ۱۷۹) کافر شدند» (طوسی، ۱۴۰۴ق: ۷۵۹).	آگاهی کامل پیروان از شرایط فتنه.	پیروی هدفمند واقفیان از سران فتنه.	در مقابل اعتقاد واقفه که رحلت امام کاظم (ع) را انکار کردند...		
تحریف مقدمه ظهور فتنه	تحریف مهدویت به عنوان دستاویزی برای سران وقف.	«زرعه دروغ بافت، حدیث سماعه این گونه نیست، امام صادق(ع) فرمودند: صاحب این امر یعنی قائم(ع)، به پنج تن از پیامبران شباهت دارد و نفرمود فرزندان!» (همان، ج ۲: ۷۷۴).	برای قبول بهتر انحرافات توسط عامه	تحریف احادیث.	درباره حدیث امام صادق(ع) به نقل از زرعه بن محمد از سماعه بن مهران که همانا این فرزندم امام کاظم(ع) به پنج تن از پیامبران شباهت دارد...		
مبارزه منفی با فتنه	لعن، افشاگر عمل فتنه گران.	«خدا نور قلبش را ببرد و فقر را به خانه اش آورد» (همان، ج ۲: ۷۰۶)... (محمد بن فضیل گوید: چنان شد) «خدا نورت را خاموش گرداند و فقر را به خانه ات آورد... کمان ندارم که پاسخی سوالت را از من بپذیری، تو از موالیان من نیستی» (ابن شهر آشوب، همان: ۳۴۸).			نفرین امام(ع) برای وی	از سران وقف	حسین بن مهران (زمان مأمون) ابوسعید مکاری
اظهار گرفتن حق امامت	گرفتن حق و دفاع از	اموالی که از امام کاظم(ع) نزد توست بازگردان، زیرا	بهترین راه جبهه	انکار حقیقت و	(انکار رحلت امام کاظم(ع) و ندادن		عثمان بن عیسی

	آن، واجب است.	پس از شهادت پدر، من جانشین او هستم و دیگر هیچ عذری برای ننگه داری آن اموال در نزد شما وجود ندارد.	گیری با مقام یک امام، در شرایط امام رضا(ع)	پایمالی حقوق امام(ع) برای تسخیر اموال.	بیت المال به امام رضا(ع) علیه السلام): اگر پدرت زنده است که شما در این اموال حقی نداری و اگر طبق گفته شما، مرده است؛ به من دستوری برای تسلیم نمودن اموال به شما نداده است". (ابن بابویه(شیخ صدوق) ۱۳۷۸، ج: ۱، ۲۲۷).		
احمد بن محمد بن ابی نصر بزنطی	عامه/راوی ثقه(پیرو)	نامه نگاری به امام(ع): پرسش از امام(ع) اما سوالات اصلی خود را فراموش کرده بود بگوید.	ابراز کرامت یک امام، راه شناخت اوست.	اطلاع از قواعد شناخت امام بر حق.	(پاسخ مسائل را فرستادند و فرمودند)"مهم ترین مسائل خود را فراموش کردی!" (پس امامت ایشان را پذیرفتند) راوندی، ج: ۲، ۶۶۲).	اتمام حجت با ابراز کرامت.	آشکار کردن حقیقت، راه هدایت و جذب یک امام است.
عبدالله مغیره	عامه	"در خاطر داشتم آیا این مذهب درست است یا نه؟ ... گفتم: خدایا خدایا تو خواسته ی مرا می دانی پس مرا به بهترین ادیان ارشاد و هدایت نما! در قلمم افتاد نزد امام رضا(ع) بروم. بعد از دیدار) ... (گفتم): گواهی می دهم شما حجت خدا و امین خدا بر خلقش هستید" (ابن بابویه(شیخ صدوق) ، ۱۳۷۸، ج: ۱، ۲۳۶).	در فتنه، بعد از تلاش به خداوند پناه برده و راه نجات را بخواهیم.	ارتباط امام با خداوند.	(پشت در بودم) امام فرمود: ... «ای عبدالله مغیره داخل شو! ... خدا دعایت را مستجاب فرمود و تو را به دین خود هدایت کرد.» (کلینی، ۱۴۱۰: ۳۵۵)	راه تشخیص امام بر حق.	امام واسطه ی بین خداوند و مردم است.
حسن بن علی وشاء	عامه/راوی ثقه(پیرو)	"برای تجارت به خراسان رفتم، امام(ع) شخصی را نزد فرستاد و پارچه کنائی را از من طلبید(که از آن بی خبر بودم) دادم و... (برای پرسیدن سوالاتم نزد ایشان رفتم) بی آنکه آن‌ها را اظهار کنم، به پاسخ رسیدم" (از آن پس به امامت ایشان(ع) ایمان آوردم)	عدم مقاومت در برابر امامت یک امام.	درک صحیح از مقام امامت یک امام.	ارتباط برقرار کردن با مخالفان گمراه.	عدم کناره گیری و نا امبندی از گمراهان.	

					(طوسی، همان: ۷۲؛ کلینی، همان، ج: ۱: ۳۵۵-۳۵۴).		
حسین بن مهران	عامه (پ) - یسرو- در زمان هارون.	درخواست کرد تا امام (ع) در زمان هارون امامتش را ابراز کند...	عدم شناخت مقام امامت.	ضعف ایمان در جریان فتنه، اشتباه آفرین است.	"ایا توقع داری نزد هارون بروم و بگویم: من امام هستم و تو چیزی نیستی؟! پیامبر(ص) نیز این گونه عمل نکرد و در ابتدا فقط برای خویشان و دوستان خود و کسانی به آنها اعتماد داشت، نبوت و پیامبری اش را اظهار کرد" ابن بابویه (شیخ صدوق)، ۲۳۸-۲۳۰ قی ۲۳۱.	استفاده از سنت گرایان در توجیه جاهلان هم مذهب.	یکی بودن روش های اولیای خدا در مقابله با مسائل زمانه/ عرضه اعمال به سنت نبوی راه شناخت حقیقت
محمد بن بشیر	غالی (از) سران وقف: انشعاب (بشروه)	امام موسی بن جعفر (ع) نه به زندان افتاد، و نه از دنیا رفت! بلکه از نظر پنهان شد، چرا که او مهدی قائم است؛ ... در هنگام غایب شدن ، محمد بن بشیر را جانشین خود ساخت... از این محمد بت بشیر پس از او امام است!... و پس از او پسرش سمیع امام است. (وی با شعبده بازی و ادعای خدایی امام کاظم (ع) و نبوت خود، بسیاری را به فتنه انداخت) اشعری قمی، ۱۳۶۱ ق: ۹۱، ۹۲-۹۳.	سوء استفاده از بازار داغ انحراف برای نافع دنیوی.	شیطنت دنیا گرایان در بساط فتنه.			
					هر کس از فرزندان امام کاظم (ع) که ادعای امامت کند، دروغگو، باطل، ... و ریختن خونش حلال است (طوسی، همان: ۷۷۵).		

در جدول ۵، گفتمان امام (ع) با علی بن ابی حمزه بطائنی، عثمان بن عیسی، احمد بن ابی بشر سراج که از پایه گذاران جریان فتنه وقف بر امامت امام کاظم (ع) بودند و نیز افراد پیرو، گمراه شدگان و فتنه زده شدگان، مطرح شده است. بر این اساس، رویکرد ارتباطات امام (ع) با افراد

مختلف این فرقه، مشخص می‌شود. از این‌رو، با تحلیل گفتمان و فراگفتمان رضوی، به دال‌های مرکزی و اساسی این گفتمان پی می‌بریم که در جدول شماره ۶ مشخص است. اظهار صریح امامت، لزوم اعتقاد به دوازده امام و موارد دیگر بر محوریت امامت را می‌توان مهم‌ترین دال مرکزی رضوی با سران واقفیه دانست، اما دال‌های اساسی در گفتمان رضوی و عامه به شکل دیگری است. شایان ذکر است برخی واقفیان با دیدن آثار و کرامات امام رضا (ع) و مواضع تند و صریح ایشان، دست از وقف کشیده و به امامت امام رضا (ع) معتقد شدند. از جمله عبدالرحمن بن حجاج، رفاعه بن موسی، یونس بن یعقوب، جمیل بن دراج، حماد بن عیسی، احمد بن محمد بن ابی‌نصر، حسن بن علی و شاء (طوسی، ۱۴۱۱ق: ۷۱).

۲-۷. مؤلفه‌گیری از گفتمان امام رضا (ع) با فرقه واقفیه

در این مرحله به استخراج دال‌های اساسی و دال‌های مرکزی از تحلیل گفتمان و فراگفتمان رضوی واقفی، می‌پردازیم. خلاصه این دال‌ها در جدول ۶ مشخص است.

جدول (۶) - مؤلفه‌گیری از شخصیت‌های گفتمان رضوی واقفی

Table (6)- Extracting components from the characters of Razavi Waqfi's speech

شخصیت‌ها (دو به دو)	مؤلفه‌گیری در تحلیل گفتمان و فراگفتمان - دال‌های اساسی
امام (ع) - علی بن ابی حمزه بطائنی	بصیرت افزایی (افشاگری، احتجاج، طرد و لعن و ابراز تنفر)
امام (ع) - احمد بزنتی	اظهار ولایت با ابراز کرامت
امام (ع) - حسین بن مهران	اظهار حمق و تنفر و تلغین
امام (ع) - محمد بن عاصم	اظهار تنفر و دوری از فتنه‌گر
امام (ع) - عثمان بن عیسی	اظهار حق خود، دادن فرصت برای اعتراف به حق
امام (ع) - احمد ابی بشر سراج	اظهار حق خود، دادن فرصت برای اعتراف به حق
امام (ع) - محمد بن بشیر	بصیرت‌افزایی

از این‌رو، می‌توان گفت در امر مؤلفه‌گیری رفتارشناسی امام (ع) در مواجهه با شخصیت‌های متفاوت این فرقه، امام (ع) با اظهار امامت، با روش‌های گوناگون، افراد را مورد تعامل قرار داده است.

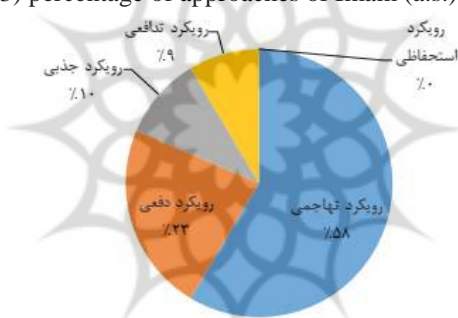
۳. نتیجه

تحلیل فضای ساختاری و معنایی گفتمان امام رضا (ع) با سران واقفیه به روشنی حکایت از موضع قاطع امام هشتم در مواجهه با این جریان انحرافی دارد. معرفی چهره واقعی واقفیان و بیان عاقبت و سرانجام آنان، ضربه محکمی بر اعتبار و سابقه خوب برخی سران وقف وارد کرد. علاوه بر این، سخنان محکم و قاطع امام رضا (ع) توانست راهگشای بسیار خوبی برای مردم بوده و آنان

را از گمراهی و افتادن در دام واقفیان مصون بدارد. رویکرد غالب ارتباط امام رضا (ع) در گفتمان با سران واقفیه، رویکرد تهاجمی دفعی است. دال‌های اساسی در این گفتمان‌ها، مسئله امامت و لزوم اعتقاد به حقانیت همه ائمه اطهار است. این گفتمان با فضای ساختاری، افشاگری و طرد و لعن انجام شده است. بسامد بالای رویکرد تهاجمی دفعی با ۵۸ درصد نشان‌دهنده انحرافی است که این فرقه در شیعه ایجاد کرده است. در برخورد با پیروان وقف که بیشتر کسانی را شامل می‌شد که با اهدافی سوء به این فرقه پیوسته بودند، شرایط متفاوت است. امام در رویکردهای دوگانه عموماً با رویکرد جذبی دفعی، تهاجمی و دفعی با این گونه افراد مواجه می‌شدند. اما این امام همام در برخورد با عامه گمراه یا دچار فتنه شدگان و شک کنندگان در امر وفات امام کاظم(ع)، با رویکرد جذبی و جذبی-تدافعی برخورد کرده‌اند. تعداد بالای رویکرد جذبی(۶۰ فقره) در جدول تعداد رویکردها، عموماً ناظر به همین اشخاص است. این رویکرد، نشانه بعد هدایتگری امام (ع) برای آنان و از طرفی بی‌غرضی آنان در جریان فتنه بوده است.

نمودار(۳) درصد رویکرد های امام(ع) با واقفیه

Diagram (3) percentage of approaches of Imam (a.s.) with waqfiyyah

طبق بررسی انجام شده در این باره، به شیوه‌های متفاوت انجام شده در حوزه روشنگرایی و افشاگری مظلومانه امام(ع)، راهکارهای قابل اجرا در چنین شرایطی را شناسایی و با توجه به تفکیک شخصیت‌ها، به برخورد مناسب پردازیم. دال‌های اساسی گفتمان رضوی با عامه واقفیه و طالبان حقیقت را می‌توان موارد زیر دانست: اظهار حق خود، دادن فرصت برای اعتراف به حق. بصیرت‌افزایی. اظهار ولایت با ابراز کرامت و... از این‌رو، کرامات و مواضع جدی امام رضا (ع) در مواجهه با واقفیان عده زیادی از آن‌ها را به مسیر اصلی هدایت کرد.

پی‌نوشت

۱. نوشته پیش‌رو، تا حدی مستخرج از پایان‌نامه مذکور است. از نظر نتایج به آن نزدیک اما به لحاظ روش، شیوه تحلیل متفاوت است.

منابع

قرآن کریم.

ابن بابویه، محمد بن علی (شیخ صدوق). (بی تا). *عیون اخبار الرضا*. ترجمه محمد تقی نجفی. تهران: انتشارات نور.

ابن بابویه، محمد بن علی (شیخ صدوق). (۱۴۰۴ق). *عیون اخبار الرضا*. تحقیق: حسین اعلمی. بیروت: مؤسسه اعلمی.

ابن بابویه، محمد بن علی (شیخ صدوق). (۱۳۸۵ق). *علل الشرايع*. ترجمه محمد صادق بحر العلوم. نجف: مکتبه الحیدریه.

ابن شهر آشوب، محمد بن علی. (۱۳۷۹ق). *مناقب آل ابی طالب*. تصحیح: رسول محلاتی. قم: انتشارات علامه. اشعری قمی، سعد بن عبدالله. (۱۳۶۱). *المقالات والفرق*. ترجمه محمد جواد مشکور. تهران: مؤسسه مطبوعاتی اکبری، ملیحه. (۱۳۹۶). «رویکرد شناسی امام رضا در مواجهه با جریان‌های انحرافی». *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. زاهدان: دانشگاه سیستان و بلوچستان.

بختیاری، زهرا. (۱۳۹۰). *رفتارشناسی امام رضا(ع) و فرقه‌های درون شیعی*. مشهد: آستان قدس رضوی. خاکپور، حسین. (۱۳۹۳). «نقش مدیریت فرهنگی امام رضا(علیه السلام) بر جامعه شیعه». *فرهنگ رضوی*. سال دوم. شماره ۹. صص: ۳۱-۵۶.

خاکپور، حسین؛ اکبری، ملیحه؛ نوری، ابراهیم. (۱۳۹۷). «تحلیل رویکرد ارتباطات امام رضا (ع) با فرقه زیدیه». *فرهنگ رضوی*. دوره ۶ شماره ۴. صص: ۸۶-۱۰۴.

خاکپور، حسین؛ قربانی، افسانه؛ رضوی دوست، غلامرضا. (۱۳۹۹). «تحلیل رویکرد ارتباطات امام صادق(ع) با فرقه زیدیه (با بهره‌گیری از روش تحلیل گفتمان روایی پدام (PDAM))». *دین و ارتباطات*. سال بیست و هفتم. شماره ۱ (پیاپی ۵۷). صص: ۲۶۷-۲۹۵.

خاکپور، حسین؛ اکبری، ملیحه؛ نوری، ابراهیم. (۱۴۰۰-الف). «تحلیل رویکرد اجتماعی امام رضا (ع) در مواجهه با سران زیدیه (با الگوگیری از روش تحلیل گفتمان روایی پدام (PDAM))». *فرهنگ رضوی*. دوره ۹. شماره ۳۵. صص: ۳۶-۹.

خاکپور، حسین، خانی، عاطفه؛ زینی، هادی. (۱۴۰۰-ب). «تحلیل رویکرد ارتباطات امام باقر (علیه السلام) با فرقه زیدیه (با بهره‌گیری از روش تحلیل گفتمان روایی پدام (PDAM))». *دین و ارتباطات*. سال بیست و هشتم. شماره ۱۰ (پیاپی ۵۹). صص: ۱۱۹-۱۴۴.

بشیر، حسن. (۱۳۹۲-الف). «گفتمان ولایت‌مندی امام رضا (علیه‌السلام) میان دو رویکرد «زیست-قدرت». *فرهنگ رضوی*. سال اول. شماره ۳. صص: ۴۹-۸۷.

_____. (۱۳۹۱). «رسانه‌های بیگانه: قرائتی با تحلیل گفتمان». از مجموعه: *تحلیل گفتمان رسانه‌های جهان* (کتاب دوم). تهران: سیمای شرق.

_____. (۱۳۹۲-ب). «رویکردهای اجتماعی در گفتمان روایی امام صادق (ع)». در *مجموع مقالات: ابعاد شخصیت و زندگی امام صادق (ع)*. به کوشش احمد پاکتچی. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

بشیر، حسن. (۱۳۹۵). کاربرد تحلیل گفتمان در فهم منابع دینی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی. صفری فروشانی، نعمت‌الله. (۱۳۸۸). «فرقه‌های درون شیعی دوران امامت امام رضا (ع) (با تکیه بر فطحیه و واقفیه)». *طلوع*. شماره ۲۸. صص: ۳-۲۲.

طبرسی، احمد بن علی. (۱۴۱۳ق). *الاحتجاج علی اهل اللجاج*. تحقیق: ابراهیم بهادری و محمد هادی. تهران: دارالاسوه.

- طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن. (۱۴۰۴ق). *اختیار معرفه الرجال (رجال الکشی)*. تحقیق: میرداماد. قم: مؤسسه آل البيت.
- طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن. (۱۴۱۱ق). *الغیبه*. تحقیق: عبادالله طهرانی و علی احمد ناصح. قم: مؤسسه المعارف الاسلامیه.
- طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن. (۱۴۱۷ق). *الفهرست*. تحقیق: جواد القیومی. قم: مؤسسه نشرالفقاهه.
- مدرسی، محمد تقی. (۱۳۸۶). *امامان شیعہ و جنبش های مکتبی*. ترجمه: حمید رضا آذیر. مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی.
- نوبختی، حسن بن موسی. (۱۳۵۵). *فرق الشیعہ*. نجف اشرف: حیدریه.

The Holy Quran.

- Ibn Babuyeh, Muhammad bin Ali. (No date). *Oyun Akhbar al-Reza*. Translation: Mohammad Taghi Najafi. Tehran: Noor Publications.
- Ibn Babuyeh, Muhammad bin Ali. (1984). *Oyun Akhbar al-Reza*. Research: Hossein Aalami. Beirut: Scientific Institute.
- Ibn Babuyeh, Muhammad bin Ali. (2007). *The causes of Shari'ah*. Translation: Mohammad Sadegh Bahrul Uloom. Najaf: Maktaba Al-Hydariyya.
- Ibn Shahr Ashub, Muhammad Bin Ali (2001). *Manaqeb Ale Abi Talib*. Research: Rasul Mahalati. Qom: Allameh Publications.
- Ash'ari Qomi, Saad bin Abdullah. (1983). *Articles and Differences*. Translation: Mohammad Javad Mashkoor. Tehran: Press Institute.
- Akbari, Maliheh. (2016). "Imam Reza's approach in facing deviant currents". Master's thesis. Zahedan: University of Sistan and Baluchistan.
- Bakhtiyari, Zahra. (2012). *Behaviourism of Imam Reza (pbuh) and sects within Shiites*. Mashhad: Astan Quds Razavi.
- Khakpour, Hossein. (2013). "The role of cultural management of Imam Reza (pbuh) on Shia society". *Razavi culture*. Year 2. Number 9. pp: 31-56.
- Khakpour, Hossein; Akbari, Maliheh; Nouri, Ibrahim. (2017). "Analysis of the communication approach of Imam Reza (pbuh) with the Zaidiyeh sect". *Razavi culture*. Year 6. Number 4. pp: 86-104.
- Khakpour, Hossein; Ghorbani, Afsaneh; Razavi Doost, Gholamreza. (2019). "Analysis of the communication approach of Imam Sadiq (pbuh) with the Zaydiyya sect (using the Pdam narrative discourse analysis method)". *Religion and Communication*. Year 27. Number 57. pp. 267-295.
- Khakpour, Hossein; Akbari, Maliheh; Nouri, Ibrahim. (2022-A). "Analysis of the social approach of Imam Reza (pbuh) in confronting the Zaydi leaders (based on the Pdam Narrative Discourse Analysis Method (PDAM))". *Razavi culture*. Volume 9. Number 35. pp: 9-36.
- Khakpour, Hossein, Khani, Atefeh; Zeini, Hadi. (2022-B). "Analysis of the communication approach of Imam Baqir (pbuh) with the Zaidi sect

- (using the Pdam Narrative Discourse Analysis method)". Religion and Communication. Year 28. Number 59. pp: 119-144.
- Bashir, Hassan. (2014-A). "The discourse of the governorship of Imam Reza (pbuh) between the two approaches of life-power". Razavi culture. Year 1. Number 3. pp. 49-87.
- Bashir, Hassan. (2014-B). "Social Approaches in Narrative Speech of Imam Sadiq (pbuh)". Collection of articles: Aspects of the personality and life of Imam Sadiq (pbuh). by the efforts of Ahmad Paktachi. Tehran: Imam Sadiq University (pbuh).
- Bashir, Hassan. (2011). "Foreign media: A reading with discourse analysis". From the collection: Discourse analysis of the world's media (the second book). Tehran: Simaye Sharq Publishing House.
- Bashir, Hassan. (2015). Application of discourse analysis in understanding religious sources. Tehran: Islamic culture publishing office.
- Safari Forushani, Nematullah. (2010). "Inter-Shia sects during the era of Imamate of Imam Reza (pbuh) (relying on Fatahiya and Waqfieh)". Tolo magazine. No. 28. pp.: 3-22.
- Tabarsi, Ahmad bin Ali. (1993). Al-Ehtejaj Alaa Ahle Al-Lejaj. Research: Ebrahim Bahadori and Mohammad Hadi. Tehran: Dar al-Osveh.
- Tusi, Abu Jaafar Muhammad bin Hasan. (1984). Summary of acquaintance with persons. Research: Mirdamad. Qom: Al Bayt Institute.
- Tusi, Abu Jaafar Muhammad bin Hasan. (1991). Absence, Research: Ebadullah Tehrani and Ali Ahmad Naseh. Qom: Islamic Encyclopaedia Foundation.
- Tusi, Abu Jaafar Muhammad bin Hasan. (1996). The list, Researcher: Javad Ghayoumi. Qom: Al-Fiqahah Publishing House.
- Modaresi, Mohammad Taghi. (2008). Shiite imams and school movements. Translation: Hamidreza Azhir. Mashhad: Islamic Research Foundation.
- Nobakhti, Hassan bin Musa. (1977). Feraq al-Shia, Najaf: Maktaba Al-Haidariyyah.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی